

СТОРИНКА МОЛОДОГО ДОСЛІДНИКА

УДК [94(37):355.48]“-280/-275”

Аліна САЛОГУБ

РИМСЬКО-ТАРЕНТІЙСЬКИЙ КОНФЛІКТ І ПОЧАТОК ПІРРОВОЇ ВІЙНИ

У статті досліджуються причини та передумови римсько-тарентійського конфлікту. Крім того, автор, на підставі аналізу відповідних античних джерел, подає розгорнуту характеристику перших воєнних зіткнень війська Пірра та консульської армії. Окрема увага приділяється специфіці ведення бою епірського царя у битвах при Гераклеї та Аускулі.

Ключові слова: Італія, Рим, античність, епірське військо, римська армія, античні джерела, Тарент, битва при Гераклеї, битва при Аускулі.

Аліна САЛОГУБ

РИМСКО-ТАРЕНТИЙСКИЙ КОНФЛИКТ И НАЧАЛО ПИРРОВОЙ ВОЙНЫ

В статье исследуются причины и предпосылки римско-тарентийского конфликта. Кроме того, автор, на основании анализа соответствующих античных источников, дает развернутую характеристику первых военных столкновений войска Пирра и консульской армии. Отдельное внимание уделяется специфике ведения боя эфирского царя в битвах при Гераклеи и Аускуле.

Ключевые слова: Италия, Рим, античность, эфирское войско, римская армия, античные источники, Тарент, битва при Гераклеи, битва при Аускуле.

Аліна SALOGUB

REGIONAL CONFLICT BETWEEN ROMANS AND TARENTUM, PYRRHIC WAR

The body of the article goes on to discuss the problem of reasons and premises of Romans and Tarentum conflict. Furthermore, the author gives a detailed description, grounded on the relevant ancient sources analysis, of the first military clashes between Pyrrhus' troops and the consular army. Of particular interest are the specifics of king Epirus' combat with Heraclea and Auskuli.

Keywords: Italy, Rome, Antiquity, Epirus army, the Roman army, ancient sources, Tarentum, Battle of Heraclea, Battle of Auskuli.

Відомий конфлікт, який виник між Тарентом і Римом, безсумнівно, став знаковою подією в історії античності. Тарент – місто і порт у Південній Італії на березі затоки Таранто, розташований на кордоні двох стародавніх областей – Калабрії й Апулії. Географічне розташування цього міста було досить вигідним як в економічному плані, так і в політичному. Варто додати, що Тарент сформувався ще у мікенський період.

Переходячи до безпосереднього висвітлення та аналізу окресленої проблеми, в першу чергу потрібно зазначити, що корпус відповідних античних писемних джерел не такий великий. Більшість фактологічного матеріалу міститься у „Порівняльних життєписах” Плутарха Херонейського (40-ві рр. I ст. – 119 р. н.е.) [10], де всеохопно описана історія життя Пірра. Окрему увагу заслуговує твір Діодора Сицилійського (80-29 рр. до н.е.) „Історична бібліотека” [19], в якому історик використовує праці попередніх грецьких та ранніх римських авторів. На базі цього „дводжерелового” підходу він подав, хоча й не повною мірою, проте в цілому об’єктивне відображення тогочасних подій.

Ще одним цікавим джерелом з цієї теми є свідчення Юстина (II – III ст. н.е.), зафіксовані в його опусі „Епітома Помпея Трога” (Помпей – римський полководець, який жив наприкінці I ст. до н.е. – в першій третині I ст. н.е.) [18]. Доречно підкреслити, що твір Юстина, незважаючи на наявність певного проримського настрою, містить елементи неупередженого відтворення історичних реалій виділеної епохи. Маловідомі дані та історичні характеристики піррової доби також збереглися в роботах Геродота (484-425 рр. до н.е.) [3], Аппіана (95-170 рр.) [1], Павсанія (II ст. н.е.) [8; 9], Страбона (64/63 до н.е. – 23/24 рр. н.е.) [14], Полібія (201-120 до н.е.) [11; 12], Діонісія (I ст. до н.е.) [4] та Фукідида (450-399 рр. до н.е.) [17].

Історіографія, присвячена правлінню Пірра на італійських теренах, бере свій початок з праці Бертольда Георга Нібура (1776-1831) „Римська історія” [64]. Це дослідження залишилося незавершеним, а останній, четвертий том, був виданий вже після смерті автора й опис подій доведений лише до Першої Пунічної війни (241 р. до н.е.). Поряд із загальним вивченням історії Римської імперії, інший відомий німецький вчений, професор Кельнського (з 1840 р.), Емського (з 1851 р.) та Берлінського (з 1859 р.) університетів, Йоганн Дройзен (1808-1884) у своїй ґрунтовній тритомній праці „Історія еллінізму” [40; 41; 42] стисло, проте доволі змістовно описує політичну ситуацію, що склалася після смерті Александра Македонського у Середземноморському басейні [41, с.1-401], а також висвітлює воєнні дії та експедицію Пірра на Захід [42, с. 88-133].

Новизна його роботи полягає в тому, що вперше подається роз’яснення головної причини західного походу епірського царя, яке зводиться до наступного: виснажена численними війнами й міжусобними суперечками, Македонія не могла рівнятися з багатими потужними грецькими містами Італії, Сицилії та Сардинії, а отже, стала „спокусливо привабливою” у своїй слабкості та беззахисності для завоювання. Таким чином, Й. Дройзен відкидає одну з поширених на той час версій, що Пірр, виключно з благородною метою, переправився до Італії – „рятувати” грецьку цивілізацію на Заході []. Вагоме місце у вивченні історії правління Пірра посідає й п’ятитомна „Римська історія” Теодора Моммзена (1817-1903) [47].

Перша робота, яка цілковито присвячена епірському царю, – це монографія Густава-Фрідріха Герцберга „Рим і цар Пірр” [56], де науковець виокремлено

поставив питання про взаємини Пірра з Римом в руслі реалізації останнім власних військово-політичних планів. Книга Г.Герцберга цінна аналізом воєнних кампаній царя Епіра. Зокрема, битва при Гераклеї 280 р. до н. е. описана автором (з точки зору її тактичних особливостей) як боротьба між фалангою та легіонами. У свою чергу, висвітлюючи битву при Аускулі 279 р. до н.е., він дотримується даних Діонісія, тобто вважає, що в ній брало участь близько 70 тис. воїнів. Й хоча Г. Герцберг у цій битві перемогу віддає Пірру, однак акцентує, що вона була „даремною”, оскільки втрати виявились значними, а більша частина території Середньої та Північної Італії залишилася під владою Риму [56, с. 130]. Початок нового етапу у вивченні історії правління Пірра заклали праці таких відомих фахівців, як Р. Шуберт [70; 71; 72], Р. Скала [69], Б. Нізе [65; 66; 67], К. Белох [22; 23; 49; 50], О. Гамбургер [54] та В. Юдейх [58; 59].

Французький історик П'єр Левек, який присвятив Пірру окрему фундаментальну роботу [60] і критичний нарис [61], висвітлює епірського правителя не авантюристом, не честолюбцем, а в першу чергу далекоглядним політиком і керманічем. В його трактуванні Пірр використовував війну та дипломатію не лише для досягнення власної амбітної мети. Вчений доводить, що кінцева ціль володаря Епіра полягала у створенні на терені Південної Італії та Сицилії нової потужної середземноморської держави [60, с. 245-284].

Особисту думку з цього приводу мав український історик зі Львова І.І.Вейцківський, який присвятив ряд публікацій історії Піррової війни [25; 26; 27; 28; 29; 30; 31] та позитивно оцінив діяльність Пірра з тієї точки зору, що цар захищав інтереси демократії і став ворогом аристократичних кіл як в Італії та Сицилії, так і на материковій Греції [28, с 86].

Однак, перш ніж перейти до висвітлення римсько-тарентійського конфлікту, необхідно висвітлити загальноісторичне тло. Тарент (див. мал. 1) – грецька колонія на півдні Апеннінського півострова – була заснована в 705 р. до н.е. переселенцями зі Спарти. Географічне розташування майбутнього міста давало великі переваги не тільки для мореплавства, а й для господарсько-економічного розвитку колонії, зокрема для рибальства [73, с. 2303]. Два головних автори, – Антіох Сіракузький (V ст. до. н.е.) та Ефор Кимський (405-330 до н. е.), твори яких послужили основною інформаційною базою для більшості наступних історичних свідчень, одноставно ствержують, що новоприбулі не заснували нову колонію, а оселилися на території, вже зайнятої місцевим варварським населенням. Наймовірніше, їх слід розуміти в тому сенсі, що колоністи прийшли у вже існуюче поселення [52, с. 4]. Це підтверджується і відомим висловом Дельфійського оракула:

*„Сатіріон тобі дав і огрядні ниви Таранта,
щоб там оселившись, став ти грозою япігів”* [14, VI, III,2].

Аналіз писемних джерел дозволяє констатувати: з часів Геродота ніколи не було єдиної думки щодо етнічної картини Італії, особливо її півдня. Давні автори згадували вісім різних племен: япігів, месапів, певкетів, давнів,

Мал. 1. Головні міста території Південної Італії

педикулів, калабрів, салентінців, апулійців [14, VI, III, 1; 3 7.170]. Немає також згоди ні щодо значення кордонів, ні стосовно походження етносів-автохтонів, та напрямків племінних пересувань. Ще Т. Моммзен висловлював думку про „єдиний італійський народ”, який в основі складається з латинян та самнітів [47, с.27], але подібна точка зору не отримала підтримки наступних дослідників.

У 708 р. до н.е. Тарент перетворився на колонію Спарти. Тарентійські ремісники згодом стали відомі в античному світі своїми виробами з металу, керамікою та текстилем. У IV ст. до н.е. місто досягло економічного розквіту. Отже, внаслідок сформованих історичних, етнополітичних, соціальних та економічних умов Тарент зміг існувати і розвиватися, одночасно протистоячи зовнішній агресії. Основні відомості про подальші взаємовідносини Тарента з навколишніми варварськими племенами містяться у того ж Геродота, Страбона, Діодора та Аристотеля. Так, у своїх свідченнях Діодор повідомляє про япігів. „Тарентійці і япіги в суперечках за прикордонну зону здійснювали набіги та зіткнення один з одним” [19, XI, р. 52]. Страбон розповідає, що япіги, вигнані парфянами, відступили до Брентезії (сучас. назва міста – Бріндізі) (див. мал. 2), визнавши себе переможеними на більшій частині проміжної території [14, VI, III, 1].

Ще за Архіта Тарентського (бл. 440-360 рр. до н.е.) Тарент стає на чолі італійських грецьких міст. Архіт був не лише відомим полководцем і державним діячем, а й філософом. Збереглося близько 60 фрагментів, за якими

Мал. 2. Розташування міста Брентезія (сучасна назва – Бріндізі)

можна дізнатися про його наукову діяльність і світоглядні уподобання. Він походив зі знатної грецької родини, з раннього дитинства вивчав філософію, музику, математику, цікавився піфагорійською філософією. Згодом, з настанням повноліття, Архіт починає займатися політичною діяльністю; його неодноразово обирали на посаду головного стратега. Він прославився і як талановитий полководець: декілька разів очолював військові походи проти латинських племен та повертався переможцем. Саме ці перемоги дозволили Архіту здобути авторитет серед грецької еліти [16, с. 447-458].

Як вже зазначалось, на всьому південному узбережжі Італії Тарент був єдиним містом, де збирався союз італійських міст. Всі перевезення із Сицилії до Греції зосереджувалися саме в ньому. Тарентійські кораблі ходили в Істрію та Африку, відвідували багаті порти Іллірії. Варто додати, що місто збагачувалося не тільки за рахунок вигідної транзитної торгівлі. Тарентійці

займалися також вирощуванням і експортом пшениці, рибальством, виготовленням високоякісної солі; не меншою якістю відзначалися й металеві вироби місцевих ремісників.

З другої половини IV ст. до н.е. грецькі міста відчували натиск з боку італійських племен, однак, при високому економічному розвитку, Таренту бракувало надійного головнокомандувача та потужного війська. За подібних обставин грецькі міста неодноразово запрошували на допомогу наймані війська для вирішення тих чи інших питань.

Під час Самнітських війн (Перша – 343-341 рр. до н.е.; Друга – 327-304 рр. до н.е.; Третя – 298-290 рр. до н.е.) римляни, на рівні цивілізаційних контактів, ближче ознайомилися з Великою Грецією. Багаті грецькі міста, що розташовувалися уздовж південного узбережжя Італії, попервах прихильно ставилися до Рима, котрий боронив їх від небезпеки нападу варварських гірських племен. Греки в Італії, так само як і на своїй батьківщині, не спромоглися об'єднатися в єдину державу. Кожне місто залишилось окремою, автономізованою територією, а весь сенс життя городян зосереджувався на морській торгівлі та боротьбі місцевих політичних партій, що обстоювали за владу.

Відносини Тарента з Римом відзначалися певною суперечливістю. В місті існували дві партії: одна, поміркована, воліла підтримувати добрі купецькі відносини з римлянами, друга, радикально-національна, рішуче виступала проти „варварів”. Відносини загострилися, коли Рим відрядив своє військо на підмогу Фурії – конкурентові Тарента у Південній Італії, з метою захистити його від нападів луканів. Тарентійці вбачали в цьому порушення своїх торговельних інтересів і відповіли тим, що пристали до протиримської коаліції.

В 285 р. до н.е. проти Риму знову повстали всі сусідні народи – етруси, самніти, гали, сенони, лукани, брутії. У перших боях римляни зазнали значних втрат, але невдовзі у кількох битвах розгромили „середземноморських ворогів” і закріпили за собою нові території. Крім того, римляни досить жорстоко вчинили із сенонами: майже все плем'я було винищене, а на їх території заснована латинська колонія – Сена Галліка.

На початку III ст. до н.е. ситуація на Апеннінському півострові була вкрай складною. Це дало підстави і зарубіжним, і вітчизняним історикам виділити три етапи процесу становлення панування Рима в Італії. Підкорення грецьких міст Південної Італії – це третій, заключний період [56, с. 199; 38, с. 18; 48, с. 65]. Перше грецьке місто, що стало союзником Рима – Неаполь (326 р. до н.е.). Ця подія суттєво зачепила інтереси Тарента, адже обидва міста мали власні економічні зв'язки. Про цю подію повідомляє Діонісій Галікарнаський й Тит Лівій [4, 15, 5, 3; 15, VIII, 26, 6].

Опираючись на повідомлення вищезгаданих античних авторів, можна стверджувати, що неаполітанські демократи були проти союзу з Римом, у той час як аристократична партія наполягала на договорі з римлянами. Наймовірніше, Тарент у відповідь на це підтримав самнітів, що вели на той

час війну з римлянами, і котрі були єдиною перешкодою для захоплення римлян у Південній Італії. Проте далекоглядні римляни в 326 р. до н.е. втягнули в орбіту свого політичного впливу апулійців [15, VIII, 25,3], які залишились у ворожих відносинах із самнітами. Зрештою, наприкінці 90-х рр. III ст. до н.е. римляни твердо закріпилися у південній та північній Апулії (див. мал. 3), про що свідчить заснування там 291 р. до н.е. великої латинської колонії у Венусії.

Закріплення римлян в Апулії, а згодом і Луканії (див. мал. 3) не лише значно обмежило сферу політичного та культурного впливу Тарента в Нижній Італії, а й завдало непоправних економічних збитків. Саме тому Тарент боляче реагував на просування римських військ у глибини Італійського півострова. Отже, через об'єктивні обставини, Тарент був змушений чинити опір римській агресії у Нижній Італії.

Конфлікт поступово загострювався, однак кульмінацією став випадок 282 р. до н. е. Коли в Таренті святкували Великого Діонісія (це містерія на честь Діоніса – бога врожаю і вина, яка влаштовувалась весною, коли пробуджувалась природа; під час святкування виступали хори, які склалися з одягнених у козячі шкури співаків. Останні зображали свиту бога Діоніса, який несе людям всієї країни радість і веселощі. Хор виконував дифірамби – особливі гімни, в яких прославляли Діоніса та розповідали про перемоги бога над ворогами. Пісні змінювалися запальними танцями.

Мал. 3. Стратегічно важливі області Південної Італії.

Містерія святкувалась з особливою пишнотою упродовж декількох днів, зазвичай, у присутності гостей з інших держав), римська ескадра з десяти кораблів увійшла в гавань Тарента. Однак, як відомо, за договором, про який згадує Аппіан [1, 7,1], римлянам було заборонено з'являтися північніше Лацинійського мису. У відповідь, ображені цим порушенням, тарентійці атакували римлян, частково потопивши, частково захопивши ворожі кораблі [57, с.417]. Цю подію описують деякі античні автори, називаючи її джерелом конфлікту [1, 7,1; 21, VIII,2,2; 7, 4,1,1].

Історики, досліджуючи дану проблему, не могли оминати розгляду причин перебування римських ескадр у гавані Тарента. Так, Б. Нібур вважав, що ескадра забезпечувала зв'язок з Фуріями, які в цей час знаходилися під захистом Рима і де розташовувалась римська залога [64, с. 971]. К. Белох, також аналізуючи окупацію Локр і Регії римлянами, пов'язує цей факт з експедицією в Тарент [49, с. 545]. На відміну від інших, Р. Шуберт відстоював думку, що головною метою римського флоту був саме Тарент, де римляни хотіли підтримати аристократів [72, с. 153]. Подібної точки зору притримувався й І. Дройзен [42, с.57], а пізніше – Д. Крос [51, с.68].

Все, що відбулося в означений період, було рівносильно оголошенню війни римлянам. Однак греки не очікували від Рима відповіді на свої дії. Було вжито два заходи, які продемонстрували всю серйозність намірів тарентійців. До Фурії спішно відрядили тарентійське ополчення. Природно, що римська залога не чекала таких рішучих дій від „вівцеводів та торгівців”. Замість оборони, римляни, не довго вагаючись, здали фортецю в обмін на право вільного виходу з міста. Другим демонстративним вчинком тарентійців стало спорядження посольства в Епір до царя Пірра. Римляни, у свою чергу, направили до Тарента власне посольство на чолі з Постумієм, яке висунуло наступні вимоги: повернення полонених; вивід військ із союзних Риму Фурій; компенсацію за пограбоване майно; видачу винних [11, I,6,5; 4, XIX, 5, 1; 1, 7; 21, VIII, 2,3; 2, II, 2,5; 6, I, 13, 5; 7, IV, 1, 2].

З'явившись в театрі Тарента перед народним зібранням, Постумій не зміг обґрунтовано і логічно викласти згадувані пункти і був осоромлений. Антична історична традиція передає горду відповідь римських послів: „Цю ганьбу ви змиєте кров'ю” [4, 19 5; 1, 7; 21, VIII 2]. Достовірність подібних повідомлень викликає, проте, великі сумніви. К. Белох вважав цю сцену маловірогідною [49, с. 540]. І. Дройзен надавав перевагу версії Валерія Максима [2, II, 2,5], яка дещо відрізняється від повідомлень інших авторів [42, с.58]. Разом з тим, це не виключає той факт, що тарентійці не прийняли вимог римського посольства, адже це означало б визнання влади Рима у Південній Італії.

Варто зауважити, що запрошення тарентійцями епірського царя Пірра на допомогу було не вперше для жителів даного регіону. Одним з полководців, що відгукнувся на прохання греків Італії, був спартанський цар Архівам III, який загинув у битві з месапіями 388 р. до н.е. Невдовзі його місце зайняв молоський цар Александр I. Доречно зазначити й те, що він одержав декілька

перемог, але у подальшому, посварившись із тарентійцями, загинув у сутичці з луканами в 330 р. до н.е. [24, с. 13-22].

В ході італійської експедиції максимально розкрилася вся суперечливість і складність становища найманого полководця. Типовим прикладом слугує біографія Александра Молоського. З іншого боку, не варто забувати, що італіки ще не були готові втратити незалежність, і саме боротьба із сепаратизмом Тарента призвела до краху італійської експедиції Александра. Варто також додати: запрошення полководців у Велику Грецію збіглося з початком зацікавленості римлян цим регіоном.

Висадившись у Таренті, Пірр виявив, що ніхто й не збирався вступати в його армію, а обіцяні сотні солдатів залишилися тільки фікцією. Вольовий монарх, судячи з усього, не особливо переймався дипломатією. Він оголосив примусовий набір вільних громадян грецького поліса в армію, що спричинило незадоволення населення Тарента. Городяни вважали, що воювати – справа найманців, а їм потрібно лише платити за дану роботу.

Першою сутичкою, що відбулася між греками та римлянами, сталася у 280 р. до н.е. біля Гераклеї. Повідомлення про прибуття Пірра до Італії на допомогу тарентійцям викликало занепокоєння в Римі. Консул Публій Валерій Левін зайняв залогами ті грецькі міста, які залишилися вірні Риму: Регіт, Локри і Фурія. Під його керівництвом була п'ятдесятитисячна армія. Другий консул – Тіберій Корунканій, знаходився у цей час в Етрурії. У Самнії з частиною військ розмістився консул попереднього року Емілій Барбула, а в Римі перебувала необхідна частина резерву [20, V,3,3]. У свою чергу Пірр, дізнавшись про таку розстановку сил, вирушив назустріч римлянам. Зіткнулися дві армії на річці Сиріс, поблизу Гераклеї [5, II, 11] (див. мал. 1).

У виділеному контексті доречно висвітлити питання стосовно співвідношення сил, яке є досить заплутаним. Джерела, на жаль, не дають на це питання чіткої і однозначної відповіді; однак за допомогою історичної ретроспекції та реконструкції можна наблизитися до часткового вирішення даної проблеми. Пірр прибув у Тарент, маючи 20 тис. піхотинців, 3 тис. вершників, 2 тис. лучників, 500 пращників при 20 слонах [10, XV]. Крім того, як відомо, раніше в Тарент були направлені 3 тис. солдат на чолі з Мілоном. При цьому він повинен був залишатися в Таренті із сильною залогою, яка приблизно дорівнювала тій, що там вже існувала, – близько 3 тис. чоловік. Ополчення тарентійців навряд чи могло становити більше 5 тис. воїнів. Звідси й витікає загальна чисельність армії Пірра при Гераклеї. Р. Скала, наприклад, називає 35 тис. чоловік [69, с. 162], італійський історик А. Санті – 30-32 тис. солдат [68, с. 288], 30 тис. осіб фіксує і О.Гамбургер. [54, с. 15]

Необхідно звернути увагу й на чисельність армії протиборчої сторони. Так, на думку Т. Моммзена, римська армія, що складалася з чотирьох легіонів разом із контингентами союзників, повинна була налічувати не менше 50 тис. чоловік [47, с.318]. У Павла Орозія міститься свідчення про те, що на той момент римляни мали вісім легіонів [7, IV 3,4]. Підтримують і визнають за правдиві ці дані Б. Нібура [64, с.987] і Р. Шуберт [72, с.174]. Левін повинен був

мати у своєму розпорядженні два легіони з контингентами союзників. Якщо ж взяти до уваги вказівки Юстина про те, що сили римлян перевершували за чисельністю військо Пірра, то двох легіонів буде недостатньо. І Дройзен, намагаючись знайти вихід з цієї невідповідності, припускає, що на допомогу Левіну підійшов легіон з Регії [42, с.63]. Подібне припущення поділяє і О. Гамбургер, який відкидає свідчення Орозія про вісім легіонів римлян [54, с.16]. Таким чином, можна визначити вірогідне співвідношення сил: 20-25 тис. епіротів з тарентійцями проти 30-35 тис. римлян із союзниками.

Переходячи до висвітлення й аналізу подій, що відбувалися у подальшому, необхідно зазначити наступне. Так, на думку Г. Дельбрюка, Пірр, як хороший полководець, знав, що маленька річка Сиріс не могла бути серйозною перешкодою для супротивника [39, с. 221]. Пірр перегородив римлянам шлях на Тарент, зайнявши рівнину біля річки, котра підходила для тактики бою елліністичної епохи – традиційного використання фаланги і, за необхідності, слонів. Військо консула Левіна стрімко рухалося в бік піррової армії і розташувало табір на протилежному березі Сиріса.

Певна повільність і обережність, невластива Пірру, що проявилася в небажанні першим переходити річку, пояснюється двома факторами: по-перше, зустрівшись вперше з римлянами на полі бою, досвідчений полководець, яким був Пірр, не міг до того, як вступити у бій, хоча б візуально не ознайомитися із супротивником. Відома бесіда царя зі своїм соратником Мегаклом, яку наводить Плутарх, без жодного сумніву містить історичне ядро [10, XVI]. Пірр особисто відправився вверх по річці на розвідку, щоб побачити охорону, розташування і прибудови римського табору. Огляд викликав не лише подив царя, про що згадує Плутарх. Він, як стратег, усвідомив: перед ним зовсім не неорганізоване збіговисько варварів на кшталт галатів або іллірійців. „Порядок у військах у цих варварів зовсім не варварський, а які вони в справі – подивимося”, – зауважив Пірр Мегаклу [10, XVI].

По-друге, в сутичці з невідомим і добре організованим супротивником, який до того ж мав чисельну перевагу, набагато доцільніше було утримувати позицію на своєму березі, маючи можливість завдати йому значної шкоди в разі спроби лобового форсування річки. Прагнучи не допустити безперешкодної переправи римлян через Сиріс, Пірр виставив на берегах річки варту. Левін, який, зі свого боку, прагнув швидше вступити в бій, наказав піхоті розпочати перехід через відомі їм броди, у той час як кіннота почала переправлятися одразу в декількох місцях. Головні загони Пірра через свою нечисленність виявилися не в змозі перешкодити плану римлян, і боячись оточення, були змушені відступити.

Дізнавшись про це, епірський цар зробив спробу за допомогою кінної атаки скинути римлян в річку. Із загоном в 3 тис. вершників він особисто кинувся до річки, одночасно наказавши піхоті вишикуватись у бойовий порядок. З цієї обставини можна зробити висновок, що він особисто до кінця не вірив в успіх кінної атаки й хоча застати зненацька римлян не вдалося –

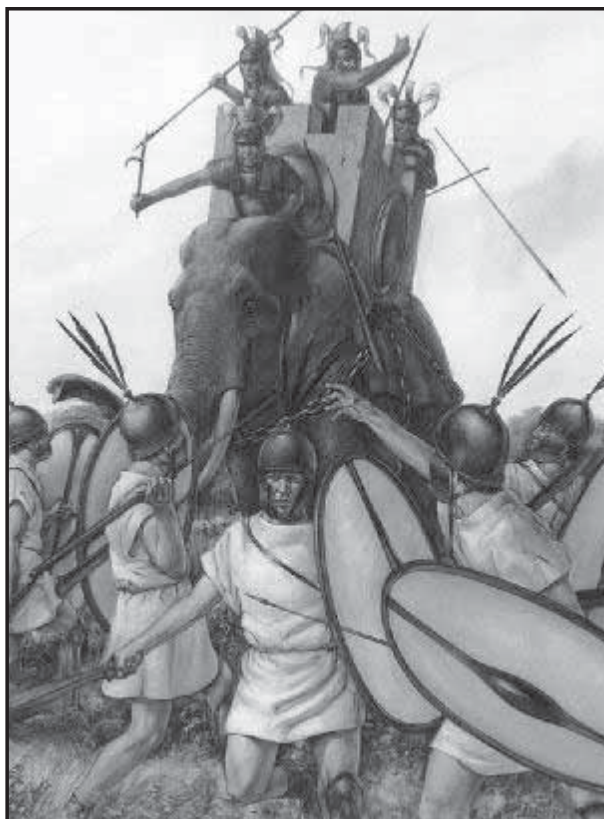
вони вже встигли переправитися і вишикуватися у бойовий порядок – цар все-таки з ходу атакував римську кінноту. Сам Пірр у цій битві продемонстрував взірцеву хоробрість, ледь не втративши життя, коли був атакований. Як описують джерела, вчасно прийшов на допомогу македонянин Леоннат, який вразив нападаючого римлянина списом. Без втручання Леонната невідомо – чи вдалося б цареві зберегти своє життя. Не витримавши римського натиску, епірська кіннота почала відступати. Комбінуючи в ході бою використання різних родів військ, Пірр на другому етапі битви вводить піхоту. На цей раз тактичним маневром Пірра стає саме удар гоплітів, яких особисто повів цар; вони мали вирішити результат бою [46, с. 22].

Пірр, розуміючи яка ситуація склалася, й не бажаючи повертати до себе зайвої уваги ворога, помінявся одягом із Мегаклом. У кінцевому результаті це призвело до того, що на удаваного Пірра було влаштовано ціле полювання, яке завершилося загибеллю друга царя від руки якогось римлянина на ім'я Декс [10, XVII]. На думку Р.Шуберта, в основі епізоду з переодяганням лежить розповідь Дуріда [72, с. 179-180]. Головною підставою для цього є те, що з 83 збережених фрагментів Дуріда 10 присвячені переодяганням якоїсь особи. Зрозуміло, що це не більш ніж припущення. На думку О. Гамбургера, в основі історії з Мегаклом лежить саме римське джерело; підтвердженням служить збережене ім'я Дексія [54, с.24].

Повертаючись до перебігу подій, пов'язаних з битвою, доречно зазначити наступне. Піхота так і не спромоглася виконати покладене на неї завдання, і в цей момент Пірр приймає головне рішення: він вводить у бій свою „секретну зброю” – невідомих досі на італійській землі слонів (див. мал. 4), які повинні були вирішити результат битви. Г. Дельбрюк, піддаючи критиці опис битви і керування нею з боку Пірра, вказує на два фактори: по-перше, не можна знайти жодних об'єктивних підстав для введення слонів лише в останній фазі битви, прирікаючи тим самим власну піхоту на важкі втрати; по-друге, „зовсім неможливо, щоб слони були кинуті лише після піхоти, розгортання якої у бойовий порядок завжди вимагає набагато більше часу” [39, с.222].

Отже, битва повинна була проходити в традиційному стилі, з кавалерією та слонами на флангах. Однак сумніви, які висловлює німецький військовий історик з приводу опису битви, є не досить ґрунтовними. Потрібно звернути увагу на той факт, що у Пірра нараховувалось тільки 20 слонів, які через малу чисельність не могли виконувати свою звичну наступальну функцію у повному обсязі; тому царем було прийнято правильне рішення їх використати як неочікувану силу. До того ж слони були кинуті Пірром проти кінноти, яку Левін заховав у засідці, й лише згодом увів у бій [21, VIII, 3]. Таким чином, слони були вдало використані проти ворожої кінноти, яка у підсумку вдалася до втечі. Проте, на думку О. Гамбургера, „їхне застосування проти добре організованих бойових лав виявилось справою сумнівною” [54, с.26].

Результат битви насправді вирішувався в пішому бою грецьких гоплітів проти римських легіонів. Саме тут піхотинці Пірра, зазнаючи величезних

Мал. 4. Бойові слони Пірра. Сучасний малюнок.

втрата, все-таки змусили римлян зупинитися й тікати. Отже, роль слонів у розгромі противника була важливою, але все ж не вирішальною. І в цьому сенсі цілком зрозумілим стає прагнення римських анналістів пояснити поразку римлян при Гераклеї саме використанням ворогом невідомих „звитяжним римлянам” страшних „луканських биків”. Битва при Гераклеї завершилася тим, що римляни в паніці залишили поле бою та свій табір, який дістався пірровій армії.

Варто звернути увагу і на втрати, які, згідно з джерелами, значно різняться. За свідченнями Гієроніма, в основі яких лежать т. зв. царські списки, римляни втратили 7 тис. чоловік, а Пірр – близько 4 тис. воїнів. Діонісій, зі свого боку, наводить інші цифри стосовно втрат: 15 тис. полеглих римлян і 13 тис. епіротів. Однак достовірнішими даними все ж повинні бути повідомлення Гієроніма, оскільки більшість сучасних авторів вважає, що опис битви Плутарх значною мірою використав, орієнтуючись саме на цього стародавнього історика [10, XVII].

Після завершення битви Левін був змушений відступити до Апулії; залишки своїх військ йому вдалося зібрати лише у Венузії. Перемога Пірра при Гераклеї мала важливе історичне значення, адже вся Південна Італія була втрачена для римлян [10, XV; 18, XVIII, 1, 9; 21, VIII, 3]. З іншого боку, Пірр довів, що він є видатним полководцем епохи еллінізму, провідником і реалізатором ідеї панеллінізму.

Після перемоги над римлянами до армії Пірра приєдналися загони брутів, луканців і самнітів. Цар Епіру вже тоді мав набагато ширші задуми, ніж просто захист Тарента, тому тривала, важка війна з таким сильним супротивником не входила в його плани. Ці причини зумовили наступні кроки епірського правителя: до Риму було відряджено помічника та відомого соратника Пірра – Кінея, який багатими подарунками та дипломатичними маневрами майже схилив сенат до прийняття пропозиції епірського царя. Однак, як засвідчує Плутарх, його плани були зірвані старим Аппієм Клавдієм. Саме він, герой Самнітських війн, уже сліпий та безпомічний, з полум'яною промовою виступив перед сенаторами та присоромив їх; зрештою, Пірру було відмовлено у пропозиції.

Після провалу перемовин Пірр вирушив з військом і вторгся в Апулію. Назустріч епірському війську просувалася римська армія на чолі з двома консулами – Публієм Сульпіцієм Саверіоном і Публієм Децієм Мусом. Супротивники зустрілися поблизу Аускул (сучас. місто Асколи-Сатріано). За свідченням Діонісія, армія Пірра налічувала близько 70 тис. піхотинців (з них – 16 тис. греків), 8 тис. вершників і 19 слонів [4, XX]. Римське військо, за його ж даними, нараховувало 70 тис. піхотинців і 8 тис. вершників. За Фронтіном, який спирається на Тита Лівія, з обох боків було по 40 тис. воїнів [13, II,3,21].

Таким чином, чотирьом римським легіонам із союзниками, кіннотою, легкоозброєними воїнами повинні були протистояти: кіннота самнітів, брутіїв, фесалійців і тарентійців; македонська армія; тарентійські гопліти; амбракіоти; брутії і лукани; феспроти і хаони; етолійці, акарнани, афамани; самніти; кіннота амбракіотів і луканів; слони і легкоозброєні воїни; Пірр з кінною гвардією. На правому фланзі македонській армії, італійцям і амбракіотам протистояли воїни першого легіону; в центрі фаланги тарентійським щитоносцям, брутіям і луканам протистояли воїни третього легіону; епірська фаланга стояла проти четвертого легіону; кінноту і слонів Пірр розмістив по боках фаланг.

Доречно зауважити, що римляни після першої поразки при Гераклеї почали посилено готуватися до зустрічі зі слонами. Досить детально про це розповідає Діонісій і Зонара. Проти слонів планувалося використовувати вогонь і різноманітні металеві машини [21, VII, 6]. За Діонісієм, римляни підготували для боротьби зі слонами 3 тис. возів, на яких було розміщено і закріплено балки, на кінцях балок римляни закріпили залізні тризуби та коси. Крім того, була підготовлена велика кількість смолоскипів [4, XX,7]. Перед самим боєм, як свідчить Зонара, воїни Пірра дізналися про жертвоприношення, здійснені консулом Публієм Децієм Мусом [21, VIII, 5 2-3]. Вважалось, цей консул мав магичні сили [69, с. 152]. В даному сенсі, отже, підтверджується той факт, що римська історична традиція описує своїх співвітчизників переважно у найкращому світлі.

За Плутархом, бій при Аускулі тривав два дні. Події першого дня виявились вкрай несприятливі для Пірра. Римські війська відтиснули армію Пірра у

незручну для бою місцевість – до швидкої ріки з лісистими берегами. На цій місцевості протікали дві ріки: невелика Карапелла та глибока й швидка Ауфіда. Відомо, що бій відбувався на річці Ауфіда. У перший день битви Пірр зазнав чималих втрат і був змушений зупинитися на ніч прямо на полі бою, залишаючись притиснутим до берега річки. Увечері римські загони відійшли до свого табору, оскільки консули не ризикнули залишитися на ночівлю під носом у ворожій армії. Ця обставина була тільки на руку Пірру [4, XX,3]. Ще до світанку його бойові підрозділи зайняли висоти на рівнині біля римського табору. Такий стратегічний хід епірського царя допоміг надалі змінити результат бою.

Після заходів Пірра консули змушені були спішно виводити війська на битву. Легіони римлян та їх союзників формувалися за національною ознакою (див. мал. 5). Враховуючи це, Пірр розташував своє військо так, що окремі загони різних племен стояли вперемішку; подекуди між ними шикувалися епірські та грецькі гіпасисти [10, XXI] (див. мал. 6). Тільки ближче до правого крила щільною масою стояла невелика молоська фаланга сарісофорів, котра була стрижнем піхотного штикування. Фланги захищали кінні загони, до того ж невідомо достовірно, де знаходився сам Пірр з гетейрами і на якому крилі повинні були вступати у бій слони; за античною традицією, це мало бути праве крило. Відомо, що римляни спробували нейтралізувати атаку бойових тварин, використовуючи гальські колісниці та відкритий вогонь. Одночасно на колісницях кріпилися жердини з гострими гаками, які призначалися для використання проти башточок на слонячих спинах; гак повинен був чіплятися за них і стягувати їх вниз [7, IV, 1,21].

Розпочався бій сутичкою легкоозброєних воїнів, яка виявилась невдалою, оскільки римляни відразу ж атакували піхотний лад противника. Вони хотіли здобути перемогу в центрі до того, як Пірр встигне ввести кінноту і слонів. Бій набув запеклого характеру. Поступово проявилася перевага римлян на їх правому фланзі і в центрі; зі свого боку Пірр зробив спробу стягнути й перекинути загони з більш стабільних ділянок фронту. Для підсилення цар наказав видати цим загонам велику кількість металевих дротиків й підсилити їх лучниками; поруч зі слонами знаходилися потужні кінні загони.

Коли римляни почали висувати вперед свої колісниці, означені загони разом з легкоозброєними підрозділами кинулися у наступ. Внаслідок короткої сутички колісниці навіть не встигнули дістатися слонів й були або захоплені, або обернені на втечу. Дорога слонам відкрилась, і вони, як і при Гераклеї, вчинили опір кінноті, після чого повернули на піхотні лави римлян. Битва вступила у вирішальну фазу. Сам Пірр приєднався до піхотинців, і саме на тій ділянці, де він бився, епіроти, зрештою, почали тіснити ворога. Слони теж робили свою справу; римлянам вони здавалися стихійним лихом. Багато сміливців, які намагалися підібратися ближче до цих грізних тварин, гинули або під їхніми ногами, або від зброї воїнів-наїзників.

Однак, за даними Аннея Флора, вже при Аускулі знайшлася людина, яка увійшла в історію як перший римлянин, котрий завдав слону шкоди; це був

Мал. 5. Позиції Пірра в битві при Аускулі. Сучасна реконструкція.

Мал. 6. Розташування римської армії в битві при Аускулі. Сучасна реконструкція.

Гай Нуміцій. Він зміг поцілити мечем у хобот однієї з тварин [6, I, 13, 9]. Як свідчать подальші події, цей подвиг не допоміг римлянам переломити хід битви, оскільки кіннота Пірра на флангах також здолала кінні загони римлян; армія Деція і Сульпіція почала втікати.

Безсумнівна перемога Пірра не стала все-таки повним розгромом римлян, оскільки епірський цар не ризикнув спрямувати свої війська, стомлені виснажливим боєм, на штурм табору. Можливо, далася взнаки і рана Пірра в руку, котру він отримав наприкінці сутички. Також був поранений і Гай Фабрицій, який командував у битві при Аускулі одним з легіонів. Не останню роль відіграло й те, що ближче до вечора епірську армію схвилювало повідомлення про ворога, котрий опинився у неї в тилу. Це був один з нерегулярних загонів племені арпанів, який ще на початку другого дня бою обійшов фронт Пірра і тепер грабував його табір. Пірр змушений

був відрядити кілька мобільних загонів проти арпанів; його другий наказ – зібрати обладунки ворогів та поховати вбитих. Після цього його військо залишило поле бою і повернулося у табір, вже очищений від грабіжників.

Перемога обійшлася епірському цареві недешево. Єронім з Кардії повідомляє, що в записках Пірра була зафіксована загибель 3505 його солдатів і 6000 римлян, але найголовніше, Пірр знову втратив кращих воїнів і командирів. Перемоги над римлянами давалися йому занадто дорогою ціною. Звідси й відома фраза царя: „Ще одна така перемога – і я загину”. Плутарх, радикалізуючи ситуацію, говорить: „Загинула велика частина війська, яку він привів із собою, і майже всі його наближені полководці і воїни, а інших, яких можна було б викликати до Італії, у нього вже не було...” [10, XXI].

Деякі сучасні дослідники спробували пояснити глибинний зміст даного вислову. Так, для В. Жигуніна „Піррова перемога” – синонім „розладу між грандіозністю задумів та неощадливим марнотратством засобів їх досягнення” [44, с. 75]. Натомість Л. Вершинін визначає її як „непотрібний успіх” [34, с.90].

Проте подібний переклад вислову Пірра насправді не зовсім точний; до того ж у кожного з античних авторів, які згадують про цю подію, версії теж різні [10, XXI; 19, XXII.6, 2; 21, VIII.3; 7, IV.1]. У грецькій версії (Плутарх, Діодор, Зонара) ключовим є вживання дієслова, яке в перекладі означає „гинути”, й лише в єдиній латинській версії (у Орозія) йдеться про те, що якщо буде здобута ще одна така перемога, то у Пірра не залишиться воїнів, з якими б він міг повернутися в Епір. Версія Орозія, яка, можливо, походить з якогось римського джерела, навряд чи може претендувати на точність відтворення фрази Пірра, сенс якої повинен бути переданий у наступному вигляді: „Якщо ми отримаємо ще одну таку перемогу, то загинемо”.

На думку Р. Шуберта взагалі слід її віднести до тієї серії анекдотів, якими так насичена історія Пірра. На думку німецького вченого, фраза була придумана кимось із римських істориків, тобто вже після того, як стали відомі всі підсумки походу Пірра і цар залишив Італію [72, с 184]. Але тут можливе й інше рішення: подібний вираз міг виникнути у найближчому оточенні правителя Епіра. З найбільшою ймовірністю можна вказати на придворного історика Проксена. Зрештою, поняття „Піррова перемога” як у давнину, так і сьогодні означає перемогу, що дісталася за непомірно високу ціну й поставила переможця на один рівень з переможеним.

Одна група вчених (І. Дройзен [40; 41; 42; 53], Р. Скала [69], Р. Шуберт [70; 71; 72], В. Юдейх [58; 59], О. Гамбургер [54], В. фон Хассель [55]) асоціює „Піррову перемогу” з битвою при Гераклеї. Інша група дослідників (В. Іне [57], Д. Еббот [43], А. Недерлоф [62; 63]) пов’язує цю „Піррову перемогу” з битвою при Аускулі. Проблема полягає в тому, що, згадуючи про цей факт, античні автори дотримуються різних думок: якщо для Діодора дана фраза була вимовлена Пірром після битви при Гераклеї, то Плутарх недвозначно пов’язує її з битвою при Аускулі [45, с. 147].

Найважливішим фактом залишається те, що саме при Аускулі і Пірр, і римляни зазнали найважчих втрат: з обох боків полягло до 15 тис. осіб. Втрати, яких зазнав Пірр у битві при Гераклеї, склали 4 тис. воїнів; при цьому зберігся кістяк його сил (військо налічувало 25 тис. воїнів, без союзників-італійців). Отже, навряд чи подібні втрати були настільки важкі для епірота. Зовсім інакшою виглядає ситуація після Аускулі, коли Пірр практично втратив майже всіх воїнів, які прибули разом з ним із Греції. Незважаючи на те, що римляни відступили до свого табору, залишивши поле бою за противником, Пірр був ослаблений настільки, що не зміг скористатися результатами своєї перемоги.

Цілком можливо, що після Аускулі він перебував у пригніченому стані, і цей його стан А. Недерлоф, на наш погляд об'єктивно, пояснює деякими особистими рисами характеру епірського царя [63, с.172]. За вдачею Пірр був людиною нетерплячою і жадав швидких успіхів. Розбивши римлян при Гераклеї, він вирішив, що їх опір зламано, хоча на практиці все виявилось далеко не так. Здобувши другу, більш важку перемогу при Аускулі, він знов не досяг відчутних результатів. Необхідно взяти до уваги і той факт, що саме в цій битві Пірр втратив кращу, найдосвідченішу частину свого війська.

Разом з тим, описані вище події виховували та загартовували Пірра як полководця, політика та державного діяча. На кожному етапі свого життя епірський цар набував нових знань і досвіду. Пірр також продемонстрував свій талант воєначальника перед римським світом. Одночасно діяльність царя-полководця показала, що подолати конфлікт між греками і варварами в Італії можна лише на основі узгодження військових та політичних зусиль, об'єднання цих народів у складі однієї могутньої держави.

Джерела та література: 1. Аппиан. Римские войны. – СПб.: Алетея, 1994. – 782 с.; 2. Валерий Максим. Достопамятные деяния и изречения. – СПб.: Санкт-Петербургский университет, 2007. – 308 с.; 3. Геродот. История в девяти книгах. – Ленинград: Наука, 1972. – 501 с.; 4. Дионисий Галикарнасский // <http://simposium.ru/node/83>; 5. Евтропий. Краткая история о основания Города в 10 кн.- СПб.: Алетея, 2001- 305 с.; 6. Луций Аней Флор. Эпитомы. – Кн. 1. – историк древнего Рима / Немировский А.И., Дашкова М.Ф. – Воронеж: Воронежского ун-та, 1977. – 167 с.; 7. Орозий Павел. История против язычников. Библиотека христианской мысли. Источники»). СПб.: Издательство Олега Абышко. - 2004. - 544 с.; 8. Павсаний. Описание Эллады: В 2-х т. – М.: АСТ Ладомир, 2002. – Т. I. – 492 с.; 9. Павсаний. Описание Эллады: В 2-х т. – М.: АСТ Ладомир, 2002. – Т. II. – 504 с.; 10. Плутарх. Пирр // Плутарх. Сравнительные жизнеописания: В 3-х т. – М.: АН СССР 1963. – Т. II. – С. 38-65.; 11. Полибий. Всеобщая история: В. 2-х т. – М.: АСТ, 2004. – Т. I. – Кн. I-X. – 765 с.; 12. Полибий. Всеобщая история: В. 2-х т. – М.: АСТ, 2004. – Т. II. – Кн. XI-XXXIX. – 765 с.; 13. Секст Юлий Фронтин. Военные хитрости. – СПб.: Алетея, 1996. – 230 с.; 14. Страбон. География: В 17 кн. – М.: Наука, 1964. – 944 с.; 15. Тит Ливий. История Рима от основания Города. – М: «Наука», 1989 // <http://ancientrome.ru/antlitrliv/kn08-f.htm>; 16. Фрагменти ранніх грецьких філософів. Ч.1.: Від епічних космогоній до виникнення атомістики. (під ред. Лебедева А. В.). – М.: Наука, 1989. – С. 447-458; 17. Фукидид. История. – Л.: Наука, 1981. – 543 с.; 18. Юстин. Эпитома Помпея

Трога “Historiae Philippicae” // ВДИ, 1954. – № 3. – С. 191-251.; **19.** Diodorus Siculus. Library. // <http://ancientrome.ru/antlitr/diodoros/index.htm>; **20.** Zonaras Ioannes. History Ancient. 12th. Cent. – Lipsiae: in aedibus V.G. Teubneri, 1868. – 498 p.; **21.** Zonaras Ioannes. History Ancient. 12th. Cent. – Lipsiae: in aedibus V.G. Teubneri, 1869. – 457 p.; **22.** Белох Ю. История Греции. – М.: Изд-во А.И. Мамонтова, 1897. – Т.1. – 502 с.; **23.** Белох Ю. История Греции. – М.: Изд-во А.И. Мамонтова, 1899. – Т.2. – 528 с.; **24.** Бубнов Д.В. Греко-итальянские контакты во второй половине IV века до н.э. Автореф. – М., 2000. – 43с.; **25.** Вейцківський І.І. До історії Піррової війни // НЗЛДУ. – Львів, 1955. – Т. XXXVI. Серія історія. Вип. 6. – С. 173-190; **26.** Вейцківський І.І. Зауваження щодо характеру античної традиції про римсько-тарентійський конфлікт і Піррову війну. // НЗЛДУ. – Львів., 1955. – Т. X. – Серія історична. – С. 130-155; **27.** Вейцківський І.І. Зовнішня політика країн Західного Середземномор'я в 264-219 pp. до н. е. – Львів: Львівський ун-т, 1959. – 150 с.; **28.** Вейцківський І.І. Останні роки Піррової війни // НЗЛДУ. – Львів. – Т. XLIII. – Питання загальної історії. – Вип. 8. – С. 69-98; **29.** Вейцківський І.І. Перший рік Піррової війни // Наукові записки Львівського Державного університету ім. І. Франка. – Львів, 1953. – Т. XXV. – Серія історична. Вип. 5. – С. 176-191; **30.** Вейцківський І.І. Римсько-тарентійський конфлікт 282-281 pp. до н.е. // НЗЛДУ. – Львів., 1949. – Т. XVII. – Серія історична. – Вип. 4 – С. 169-186; **31.** Вейцковский И. И. Западное Средземноморье в III в. до н.э. (к истории международных отношений в античном мире 282-219 гг. до н.э. Автореф. – Львов, 1960. – 42 с.; **32.** Вершинин Л.Р. Pierre Cabanes L'Épire de la mort de Pyrrhos a la conquête romaine. Paris, 1980. // ВДИ. – 1983. – № 3. – С. 172-180; **33.** Вершинин Л.Р. Государство молоссов и территориальная консолидация античного Эпира / ВДИ. – 1987. – № 1. – С. 169-184; **34.** Вершинин Л.Р. Пиррова победа // Вопросы истории. – 1986. – № 6. – С. 81-90; **35.** Вершинин Л.Р. Этническое и политическое состояние Эпира в IV – III вв. до н. э. Авторев. – М., 1989. – 17 с.; **36.** Герцберг Г.Ф. История Греции и Рима: В 2-х т. – СПб.: Изд-во Н.Фену и Ко., 1881. – Т.1. История Греции. – 656 с.; **37.** Герцберг Г.Ф. История Греции и Рима: В 2-х т. – СПб.: Изд-во Н.Фену и Ко., 1882. – Т. 2. История Рима. – 672 с.; **38.** Герье В. Основы римской истории. - М.: Печатня С.П. Яковлева, 1899. – 88 с.; **39.** Дельбрюк Г. История военного искусства. СПб.: Наука, Ювента, 1994. – Т. 1. – 416 с.; **40.** Дройзен И.Т. История эллинизма: В 3-х т. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – Т. I. – 602 с.; **41.** Дройзен И.Т. История эллинизма: В 3-х т. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – Т. II. – 544с.; **42.** Дройзен И.Т. История эллинизма: В 3-х т. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – Т. III. – 608 с.; **43.** Эббот Д. Пирр. Царь Эпираю – М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. – 223 с.; **44.** Жигунин В.Д. Международные отношения эллинистических государств в 280-220 гг. до н.э. – Казань: Казанского ун-та, 1980. – 192 с.; **45.** Казаров С.С. Еще раз о «Пирровой победе» // Вопросы истории. – 2003. – № 8. – С. 147-149; **46.** Казаров С.С. Первое сражение греков с римлянами (битва при Гераклеи) // Para bellum. Военный исторический журнал. – СПб, 2002. – №15. – С. 19-28; **47.** Моммзен Т. История Рима: В 5-ти т. – СПб.: Наука, Ювента, 1997. – Т. I. От основания до битвы при Пидне. – 733 с.; **48.** Сергеев В.С. Очерки по истории древнего Рима. – М.: ОГИЗ, 1938. – Ч. 1. – 371 с.; **49.** Beloch C. J. Griechische geschichte. – Berlin: K. J. Trübner, 1927. – Bd. 4. – Abt. 2.; **50.** Beloch C. J. Zur griechischen Vorgeschichte // HZ. Historische Zeitschrift. – Bd. 97, 1897. – S. 193-223; **51.** Cross G. N. Epirus. A Study in Greek Constitutional Development. – Cambridge: University Press, 1932. – 137p.; **52.** Doehle A. Geschichte Tarents bis auf seine Unterverfung unter Rom. – Strassburg: Buchdruckerei von R. Schultz (Berger-Levrault's Nachfolger), 1877. – 52 s.; **53.** Droysen J.G. Zu Duris und Hieriom

Gardiani // Hermes. – Bd. 11. – 1876. – S. 458-465.; **54.** Hamburger O. Untersuchungen über den Pyrrhischen Krieg. – Würzburg, 1927 – 101 s.; **55.** Hassell U. Pyrrhus. – München, 1947. – 80 s.; **56.** Herzberg G. Rom und König Pyrrhus. – Halle, 1870 – 205 s.; **57.** Ihne W. Romische Geschichte. – Leipzig: Engelmann, 1868. – Bd. 1. – 506 s.; **58.** Judeich W. Admetos // Pauly's Realencyclopaedie der klassischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung begonnen von G. Wissowa. Stuttgart. – Bd. I. – 1894. – Sp. 380; **59.** Judeich W. König Pyrrhos römische Politik // Klio beiträge zur alten Geschichte. – Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung. – Heft. 1. – Zwanzigster Band. – 1929. – S. 1-18; **60.** Levegue P. Pyrrhos. – Paris: E de Baccard, Editeur, 1 rue de Medicis. 1, 1957. – 736 p.; **61.** Levegue P. Un nouveau Pyrrhus // Revue des Etudes Anciennes. – V. 58. – 1956. – P. 83-96; **62.** Nederlof A.B. Plutarch's Leven van Pyrrhus. – Amsterdam: H.J. Paris, 1940. – 247 s.; **63.** Nederlof A.B. Pyrrhus van Epirus: zijn achtergronden, zijn tijd, zijn leven (historie en legende) – Amsterdam: Rodopi, 1978. – 341 s.; **64.** Niebuhr B. G. Romische Geschichte. – Berlin: G. Reimer, 1853. – 1214 s.; **65.** Niese B. Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea: Geschichte Aleksanders des Grossen und seiner Nachfager und Westellen bis zum Jahre 281 v. Chr. – Perthes, 1893. – 512 s.; **66.** Niese B. Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea: Vom Jahre 281 v. Chr. Dis zur Begründung der römischen Hegemonie im griechischen Osten, 188 v. Chr. – Perthes, 1899. – 779 s.; **67.** Niese B. Zur Geschichte des Pyrrhischen Krieges // Hermes Zeitschrift für Classische Philologie. – Berlin, 1896. – Einunddreissigster Band. – Viertes Heft. – S. 481-507.; **68.** Santi A. L'ultima campagna di Pirro in Italia // Neapolis, II. – 1914. – P. 283-292; **69.** Scala R. Der pyrrhische Krieg. – Berlin-Leipzig: Prrius, 1884. – VIII+183 s.; **70.** Schubert R. Die Quellen Plutarchs in Lebensreibungen des Eumenes, Demetrius und Pyrrhus // Jahrbucher für klassischen Philologie. – Supplem IX, 1877-1878. – S. 647-836.; **71.** Schubert R. Die Quellen zur Geschichte der Diadochenzeit. – Leipzig: Diterichsche Verlagsbuchhanlung Theoder Weicher, 1914. – 288 s.; **72.** Schubert R. Geschichte des Pyrrhus. – Königsberg, 1894. – 288 s.; **73.** Weinstock, S. Tarentum / S. Weinstock // RE. Bd. IV. Hbbd. 8. – Stuttgart, 1932. – 2213-2303.

УДК 94(369.1)“04/05”

Ярослав ЯНОВСЬКИЙ

ІТАЛІЙСЬКА КАМΠΑНІЯ АТТІЛИ І ПОЧАТОК ЗАНЕПАДУ “ПРИМАРНОЇ ІМПЕРІЇ” ГУНІВ (I)

У статті, на підставі вивчення корпусу відповідних писемних джерел, представлено розгорнутий аналіз кола питань, пов'язаних з воєнним походом вождя гунів Аттіли у Північну Італію та війною проти Риму. Автор характеризує історичне тло Західної Європи середини VI ст., висвітлює передумови, а також послідовно розглядає основні етапи воєнних дій – від початку вторгнення гунського війська на територію Імперії та облоги Аквілеї до його відступу після битви на Каталаунських полях 451 р.

Ключові слова: номади, західні гунни, Аттіла, Римська імперія, Аецій, понтифік Лев Великий, облога Аквілеї, захоплення Медіолана, Каталаунська битва.